

УДК 378:372.77 (477)

Оксана Ф. Яременко

Хмельницький національний університет

**СЕРЕДОВИЩЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Статтю присвячено дослідженню змісту поняття «економічна безпека вищого навчального закладу». Автором запропоновано розглядати економічну безпеку ЗВО з точки зору системності і ресурсно-функціонального підходу. Досліджено структуру середовища ЗВО як фактора економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека; фактор економічної безпеки; зовнішнє середовище; внутрішнє середовище; сталий економічний розвиток.

Оксана Ф. Яременко

Хмельницький національний університет

**СРЕДА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КАК ФАКТОР
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ**

Статья посвящена исследованию содержания понятия «экономическая безопасность высшего учебного заведения». Автором предложено рассматривать экономическую безопасность вузов с точки зрения системности и ресурсно-функционального подхода. Исследована структура среды вуза как фактора экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность; фактор экономической безопасности; внешняя среда; внутренняя среда; устойчивое экономическое развитие.

Oksana F. Yaremenko

Khmelnytsky National University

**ENVIRONMENTAL FUNCTIONING AS A FACTOR OF ECONOMIC
SECURITY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

The article is devoted to the study of the content of the concept «economic security of a higher educational institution». The author proposes to consider the economic security of universities in terms of systemic and resource-functional approach. The structure of the university environment as a factor of economic security is investigated.

Keywords: economic security; factor of economic security; external environment; internal environment; sustainable economic development.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток економіки та суспільства вимагає важливої ознаки, що пов'язана з формуванням, накопиченням і

застосуванням знань. Саме це окреслює ціле коло проблем активної розбудови нової економіки, характеристиками якої є «домінування в структурі ВВП високотехнологічних галузей (інформаційно-комунікаційних і комп'ютерних технологій, біотехнологій, безвідходних та екологічно чистих технологій у базових галузях промисловості тощо), а також сфери високоінтелектуальних послуг, яка вимагає інтенсивного використання знань» [9, с. 17].

Згідно з оцінкою, яка надана Світовим Банком, людський капітал становить близько 64% загального обсягу багатства країни [1]. У таких країнах як Німеччина, Японія і Швейцарія, на його частку припадає 80% загального обсягу капіталу.

Інвестиції в сферу освітніх послуг, де, перш за все, формується людський капітал, є на даний момент найбільш ефективними, оскільки більшість галузей економіки залежать від рівня компетенцій персоналу. Отримані знання в сучасному світі мають високу економічну цінність. За даними The World Bank: World Development Indicators 2014 (Рейтинг країн світу за рівнем витрат на освіту) [2], Україна знаходиться на 57 місці (5,3% від національного доходу), Білорусь – 83 (4,5%), Латвія – 42 (5,7%), Литва – 46 (5,6%), Грузія – 119 (3,2%). Аналіз представлених даних дозволяє виявити залежність між інноваційним розвитком країни, державним фінансуванням сфери освітніх послуг і часткою населення з вищою освітою. Це в свою чергу впливає на розмір ВВП на душу населення і місце економіки країни в світовій економічній системі.

Постійне посилення конкуренції, яке відбувається на ринку високих технологій та новітніх розробок, надає «знаннєвому» фактору виключного значення щодо забезпечення сталого економічного розвитку країн світу та рівня їх конкурентоспроможності у глобальному середовищі [6, с. 110]. Отже, сучасні концепції економічного розвитку дедалі більше уваги приділяють дослідженню такого фактора, як розвиток знань.

У контексті сталого економічного розвитку особлива увага приділяється забезпеченню доступу до знань як способу підвищення освітнього рівня населення та професійно-кваліфікаційних якостей людського капіталу, що створює умови для технологічного прогресу і зумовлює підвищення ефективності виробництва. Так, Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року серед інших ставиться задача «створення системи освіти нового покоління, що забезпечуватиме випереджальний загальноцивілізаційний розвиток людини, її інтелекту; поліпшення ефективності навчання випускників усіх рівнів системи освіти; ... підвищення якості вітчизняної освіти, її інноваційний розвиток відповідно до світових стандартів, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу суспільства і особистості» [8].

Проблематика економічної безпеки освіти і освітніх закладів в даний час розроблена недостатньо. Цьому є багато причин. ЗВО дістали можливість здійснювати навчання на платній основі, займатися діяльністю, що приносить дохід, самостійно визначати обсяг послуг, що надаються, та їхню вартість. Проте з розширенням можливостей збільшилася і відповідальність освітніх установ як за результати своєї діяльності, що визначають їхній економічний стан, так і за можливість подальшого функціонування – економічну безпеку.

До найбільш актуальних проблем, що впливають на стан економічної безпеки вищих освітніх закладів, відносяться: зростання конкуренції, у т. ч. й недобросовісної, на ринку освітніх послуг, зумовлене поширенням комерційних освітніх установ; погіршення демографічної ситуації в країні; збільшення кількості інших чинників, що негативно впливають на економіку. Рішення вказаних проблем вимагає направлення значних ресурсів ЗВО на розроблення й упровадження адаптаційних інструментів і механізмів, істотну частину яких сегментовано в царині забезпечення економічної безпеки ЗВО, що має певні особливості через специфічний характер економічної діяльності цих господарських суб'єктів [5, с. 3].

Одними з перших проблему економічної безпеки вузів почали досліджувати Дж. Гелбрейт, П. Істон, С. Кліс, Р. Аскофф. Ці вчені виявили нелінійну залежність між бюджетним фінансуванням освіти і зростанням його якості, а також зростанням якості самого суспільства [3].

Аналіз останніх публікацій з проблеми. Аналіз літератури і практики щодо окреслених питань свідчить про недостатність наукових розробок, присвячених окремим проблемам забезпечення економічної безпеки системи ЗВО. Саме тому **метою статті** є дослідження концепції забезпечення економічної безпеки при формуванні якості освіти ЗВО.

Виклад основних результатів. Термін «економічна безпека ЗВО» набув широкого використання в економічній науці, проте до теперішнього часу немає єдиного загальноновизнаного трактування. Можемо виділити три основних напрямки трактувань: стан наявності необхідних ресурсів, які дозволяють захищати від динамічних умов та здійснювати функції; частина системи захисту освітнього закладу від загроз в економічній сфері; комплекс різноманітних заходів, спрямованих на забезпечення захисту і безпеки персоналу, керівників і навчаються від потенційних загроз, ризиків і небезпек, на їх мінімізацію і забезпечення сталого функціонування і розвитку навчального закладу в цілому і кожного з його учасників. Проте, як бачимо, розглядається лише часткові випадки загрозливих ситуацій, відсутність забезпечення перспектив розвитку закладу, забезпечення виконання місії.

Саме тому, визначимо економічну безпеку ЗВО як такий стан та здатність вузу, на основі економічного потенціалу, забезпечити

гарантований захист його економічних інтересів, його працівників та студентів, протистояти небезпеці руйнації, досягнути ефективного розвитку відповідно до його місії, за умов динамічно-деструктивного впливу внутрішнього і зовнішнього середовища.

Економічна безпека орієнтована насамперед на протидію економічним загрозам, і зокрема загрозу втрати вузом своїх конкурентних переваг, що забезпечують йому сталий розвиток на тривалу перспективу.

Багатоплановість проблем, що виникають з приводу безпечності його розвитку потребують використання таких методів економічних досліджень, які дозволяють найбільш повно охарактеризувати сутність такого явища як економічна безпека. Саме тому доцільно досліджувати середовище та структуру економічної безпеки вищого навчального закладу з позицій системного підходу, спираючись на основні системні принципи. А саме:

- цілісності – принципове не зведення властивостей системи до суми властивостей елементів, що її утворюють і має властивості відмінні від властивостей її складових;
- структурності – можливість описання системи через встановлення її структури тобто системи зв'язків, відносин, обумовленість поведінки усієї системи від поведінки окремих її елементів;
- взаємозалежності системи і середовища – система формує і проявляє свої властивості у процесі взаємодії із середовищем;
- ієрархічності – кожний із компонентів системи може розглядатись як система, а досліджувана система може розглядатись як складова іншої системи;
- множинність опису кожної системи – значна складність кожної системи вимагає побудови множини різних моделей, кожна з яких описує лише певний аспект системи.

Відповідно до логіки системного підходу, саме забезпечення механізму адаптації суб'єкта господарювання до середовища і збереження високого рівня інтеграції нарізно орієнтованих підрозділів у єдине ціле створює передумови для успішної діяльності організації [4, с. 148].

Вищі навчальні заклади є основною ланкою системи вищої освіти, що відповідає перед державою за формування і розвиток вітчизняного інтелекту. Разом з цим державний ЗВО виступає суб'єктом економіки, що формується, який споживає як бюджетні, так і позабюджетні кошти. Як економічний суб'єкт ЗВО є виробником послуг, що розвивається й функціонує в умовах економіки перехідного типу, в умовах ринкових відносин. Як будь-яка економічна система ЗВО не функціонує у вакуумі: його оточує динамічне, диференційоване середовище яке ніколи не буває стабільним. Ефективна діяльність ЗВО передбачає не лише знати своє середовище і природу його змін, але й можливість адекватно реагувати на

ці зміни, тому, що невдала або несвоєчасна реакція може спричинити до значних збитків або до припинення діяльності підприємства взагалі.

Як і будь-яка система з регулятором (до неї належить і заклади освіти), руйнується, якщо негативний вплив сукупності факторів зовнішнього оточення на систему стає сильнішим, ніж сукупний вплив усіх позитивних факторів. В іншому випадку система має можливість існувати і розвиватись.

Дослідження економічної безпеки ЗВО як поняття і об'єкту управління буде неповним без визначення та систематизації факторів, що її обумовлюють.

Велика різноманітність зв'язків і відносин у які вступає суб'єкт (матеріального, фінансового, кадрового та ін.) відбуваються у конкретних політичних, соціально-економічних, правових, природничо-кліматичних умовах що відбивається на результатах діяльності суб'єкта господарювання. Уся сукупність факторів, які впливають на його стан, поділяється на групи зовнішнього і внутрішнього впливу і, відповідно, визначаються як зовнішнє і внутрішнє середовище. Проте, заклади вищої освіти мають свої особливості, які слід враховувати при формуванні системи економічної безпеки закладу.

Більшість дослідників виділяють три основних аспекти економічної безпеки вузу [3, 10]. Перший аспект пов'язаний з ресурсним забезпеченням і фінансовим станом вузу. Другий – з економічною безпекою особистості, яка бере участь в освітньому процесі (викладачі та студенти – безпосередньо, батьки – опосередковано). Третій аспект включає питання управлінської безпеки і пов'язаний з якістю адміністративних рішень, прийнятих керівництвом вузу.

У ряді робіт запропоновано п'ять аспектів економічної безпеки вузу [7]. Перший аспект з вказаних раніше він розбиває на два: ресурсний і фінансовий, другий також розбивається на два: освітньо-науковий і соціальний.

На наш погляд, усю сукупність елементів, що складають економічну безпеку закладів освіти необхідно розподілити на екзогенні та ендогенні (в залежності від факторів впливу), що дозволить точніше визначати перелік загроз та небезпек, вирішувати питання їх усунення, зниження деструктивного впливу.

Зважаючи на значний перелік факторів, висвітлений у літературі, варто виділити наступні основні елементи внутрішніх факторів впливу системи економічної безпеки вузу: студенти (демографія, працевлаштування, якість освіти до вузу і в вузі, умови для навчання протягом усього життя, соціальні аспекти, здоров'я тощо); викладачі (компетентність, заробітна плата, кар'єрний ріст, корупція, здоров'я тощо); наука та інновації (обсяги НДРКР, взаємозв'язок з науковими центрами,

промисловістю, міжнародне співробітництво, активність публікації, інтелектуальна власність тощо); матеріальні, фінансові та інформаційні ресурси (виробничі площі, сучасні лабораторії і обладнання, доходи вузу, фінансова стійкість, інформаційні технології); управління (структура управління, бюджетування, закріплення висококваліфікованих кадрів, розвиток інфраструктури, взаємодію з партнерами, корпоративна культура, створення іміджу вузу). Слід зазначити, що розглядаючи вплив зовнішніх факторів, практично всі спеціалісти надають власний перелік факторів зовнішнього середовища. Найчастіше зовнішнє середовище пропонують структурувати на мікроеззовнішнє (спільне) та макроеззовнішнє (оперативне). При цьому під макроеззовнішнім середовищем розумітимемо зовнішнє середовище, що характеризується глобальними масштабами та не має значного безпосереднього впливу на функціонування закладу освіти, тобто має опосередкований характер впливу. До даної групи факторів належать: стан економіки (економічне середовище), соціально-культурні фактори, міжнародне середовище, політичні фактори тощо.

Мікроеззовнішнє середовище визначається частиною зовнішнього середовища яка безпосередньо впливає на підприємство і зазнає зворотного впливу.

Як *висновок*, можемо зазначити, що концепція економічної безпеки вузу базується на принципі економічної захищеності вузу як системи від впливу зовнішніх і внутрішніх деструктивних факторів з метою ефективного використання його економічного потенціалу вузу реалізації власної місії. Подальшого дослідження потребують визначення структурних елементів економічної безпеки вищого навчального закладу, розробка методики її оцінки, як часткових так і інтегрального показників.

Література

1. World Bank annual report 2015. – Retrieved from: <http://documents.vsemirnyjbank.org/curated/ru/2015/10/25109422/world-bank-annual-report-2015>.
2. World development indicators 2014 // The World Bank. Documents & Reports. – Retrieved from: <http://documents.vsemirnyjbank.org/curated/ru/2014/05/19485574/world-development-indicators-2014>.
3. Бархатов В. Ю. Экономическая безопасность ВУЗа [Электронный ресурс] / В. Ю. Бархатов, В. Н. Пугач, Н. К. Алимова. – Режим доступа: www.naukovedenie.ru/sbornik1/2-1.pdf.
4. Василенко В. А. Менеджмент устойчивого развития предприятий: монография / В. А. Василенко. – К.: Центр учебной литературы, 2005. – 648 с.
5. Коврегін В. В. Механізм забезпечення економічної безпеки при формуванні якості освіти вищого навчального закладу / В. В. Коврегін // Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку. – 2016. – № 1 (52). – С. 3–8.
6. Лебеда Т. Б. Вплив освіти на економічну динаміку в Україні / Т. Б. Лебеда // Економіка і прогнозування. – 2014. – № 4. – С. 110–121.
7. Резник Г. Студент как субъект управления экономической безопасностью вуза / Г. Резник // Проблемы современной экономики. – 2012. – № 1 (41). – С. 377–379.

8. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013 [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

9. Україна у вимірі економіки знань / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К.: Основа, 2006. – 592 с.

10. Управление экономической безопасностью высшего учебного заведения: учебник / под общ. ред. С. Д. Резника. – М.: ИНФРАРМ., 2013. – 345 с.